

STRATEGIA DE EXPLOATARE A ANIMALELOR DOMESTICE ÎN AȘEZĂRILE MEDIEVALE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI: DATE ARHEOZOOLOGICE PRIVIND SELECȚIA ÎN FUNCȚIE DE VÂRSTĂ ȘI SEX

DE

LUMINIȚA BEJENARU

CUVINTE CHEIE: Evul mediu, Arheozoologie, România, Creșterea animalelor, Strategii de exploatare.

Datele arheozoologice referitoare la vârstă și sex sunt deosebit de utile pentru înțelegerea modului de exploatare a unor specii de animale, domestice în special. În lucrarea propusă sunt interpretate doar datele privind eşantioanele arheozoologice analizate personal, cele provenind din alte publicații, datorită insuficienței de informații corespunzătoare, nu au putut fi raliat prezentului studiu.

1. Selecția animalelor în funcție de vârstă

Aprecierea vârstelor, în cadrul unui eşantion arheozoologic, poate ajuta la cunoașterea scopului pentru care diferite specii erau exploatate. Indiciile obținute pentru o eventuală selecție pe categorii de vârste au fost interpretate pentru speciile domestice din prisma ideii că un animal care „s-a înlocuit”, deci a devenit matur din punct de vedere biologic, are o altă valoare în economia unei așezări, decât altul care a fost consumat înainte de a se reproduce. Trebuie avut în vedere că în final, indiferent de scopul pentru care animalele domestice au fost crescute, ele ajung să fie sacrificate în majoritate pentru consum, iar studiul arheozoologic al mortalității în cadrul unei astfel de populații urmărește o curbă de sacrificare pentru consum. Însă mortalitatea, așa cum apare ea într-o curbă de sacrificare pentru consum nu reflectă strict doar o strategie de exploatare, mai cu seamă în cazul eşantioanelor mici, cu număr redus de indivizi estimați, fiind implicate și alte evenimente particulare, precum sacrificarea animalelor neproductive din cauza sterilității lor ori din cauza unor accidente suferite¹.

1.1. Păsări domestice

În așezările medievale, oasele de păsări fiind foarte fine, și cu atât mai mult cele ale exemplarelor tinere, erau frecvent consumate de câini sau pisici. De aici rezultă în principal subevaluarea acestei categorii de resturi, cu implicații directe pentru analiza arheozoologică, inclusiv a celei referitoare la vârste de sacrificare. Totuși s-au obținut câteva informații privind vârstele păsărilor domestice consumate.

Pentru găscă domestică nu s-au identificat oase care să fi aparținut exemplarelor imature, în schimb resturile de găini tinere apar în multe din siturile studiate. Proporția celor din urma variază, conform datelor din tabelul 1.

1.2. Mamifere domestice

Bos taurus

Estimările vârstelor de sacrificare ale bovinelor domestice s-au realizat pentru fiecare sit, atât pe baza stadiului de epifizare a oaselor din scheletul apendicular², cât și pe baza stadiului de erupție și uzură dentară³. Având în vedere imperfecțiunile fiecărei metode în parte, o bună concordanță a rezultatelor lor ar indica omogenitatea datelor.

¹ M. Udrescu, L. Bejenaru, C. Hrișcu, *Introducere în arheozoologie*, Iași, 1999, 184 p.

² R. Barone, *Anatomie comparée des mamifères domestiques*, T1, Paris, 1976, p. 296.

³ S. Haimovici, *Fauna din așezările feudale timpurii (secolele VIII-X) de la Bucov-Ploiești*, în *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 163-213; C. Grigson, *Sex and Age Determination of some Bones and Teeth of Domestic Cattle: a Review of the Literature*, în B. Wilson, C. Grigson and S. Payne eds, „Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites”, *BAR*, 1982, 109; p. 7-23.

Tabelul 1

Repartiția resturilor de găină domestică pe categorii de vârstă

	Baia	Siret	Hârșova	Oradea
Imaturi	3	4	23	11
Maturi	17	23	54	35
Total	20	27	77	46

Tabelul 2

Proporțiile metapodalelor neepifizate distal, în cadrul siturilor medievale

Sit	Neepifizare				Epifizare			
	NR	%	NMI	%	NR	%	NMI	%
Baia	25	14,88	7	15,21	143	85,11	39	84,78
Siret	22	18,03	7	14,29	100	81,96	42	85,71
Tg. Trotuș	5	23,80	2	25	16	76,19	6	75
Brăila	0	0	0	0	10	100	4	100
Piua Petrii	4	13,33	2	15,38	26	86,66	11	84,62
Hârșova	2	20	1	25	8	80	3	75
Isaccea	2	8	1	12,5	23	92	7	87,5
Oradea	13	76,47	4	57,14	4	23,52	3	42,85

Tabelul 3

Vârstele de sacrificare ale bovinelor domestice în siturile medievale, conform stadiului de erupție și uzură dentară, în NMI (număr minim de indivizi)

Sit/Vârstă	0-2,5 ani		2,5-4 ani		4-6 ani		peste 6 ani		Total
	NMI	%	NMI	%	NMI	%	NMI	%	
Baia	8	13,79	9	15,51	30	51,72	11	18,96	58
Siret	5	31,25	3	8,75	6	37,5	2	12,5	16
Tg. Trotuș	2	2,22	2	2,22	3	33,33	2	22,22	9
Brăila	0	0	1	33,33	2	66,66	0	0	3
Piua Petrii	3	25	8	66,66	1	8,33	0	0	12
Hârșova	3	42,85	2	28,57	1	14,28	1	14,28	7
Isaccea	3	27,27	4	36,36	3	27,27	1	9,09	11
Oradea	3	50	2	33,33	1	16,66	0	0	6
Total	35	24,17	41	28,27	52	35,86	17	11,72	145

Studiul stadiului de epifizare s-a axat pe elementele metapodale (tabelul 2), ele fiind bine reprezentate în cadrul eșantioanelor arheozoologice, datorită șanselor mai mari pe care le au să fie descoperite cât mai puțin fragmentate (nu sunt acoperite de masă musculară). În plus, aceste oase lungi se consolidează distal în jurul vârstei de doi ani și jumătate, oferind un bun criteriu de separare a două categorii de vârstă: până în 2,5 ani și peste 2,5 ani, adică de imaturitate respectiv de maturitate biologică. Datele privind stadiul de erupție și de uzură dentară au fost grupate pe următoarele categorii de vârstă (tabelul 3): 0-2,5 ani (până la apariția ultimului molar inferior M_3); 2,5-4 ani (uzura ușoară a lui M_3); 4-6 ani (uzura medie a lui M_3) și peste 6 ani (uzura puternică a lui M_3).

În așezările medievale din Moldova, bovinele erau sacrificate preponderent la vârste adulte. Dacă este luat în considerare stadiul de epifizare a metapodiilor, proporțiile animalelor sacrificate după doi ani și jumătate variază de la o așezare la alta în limite restrânse: 75% la Târgu Trotuș (fig. 1/3) și 84,78% la Baia (fig. 1/1). Dintre acestea, animalele care depășesc vârsta de 4 ani au o frecvență mai redusă, dacă este luată în considerare ponderea ca număr de resturi (NR) a extremităților distale consolidate de radius (raportate la numărul total de extremități distale de radius identificate), a căror cartilaj de creștere se închide spre 48 de luni: 55,5% la Baia, 50% la Siret. Categoria exemplarelor sacrificate înainte de doi ani și jumătate înregistrează proporții între 25% la Târgu Trotuș (fig. 1/3) și 15,21% la Baia (fig. 1/1), iar indiciile unor indivizi de până într-un an sunt rare. Astfel, doar la Siret au fost identificate 18,18% extremități proximale de radius neepifizate (raportate la numărul total de extremități proximale de radius identificate), a căror consolidare se realizează în jurul vârstei de un an.

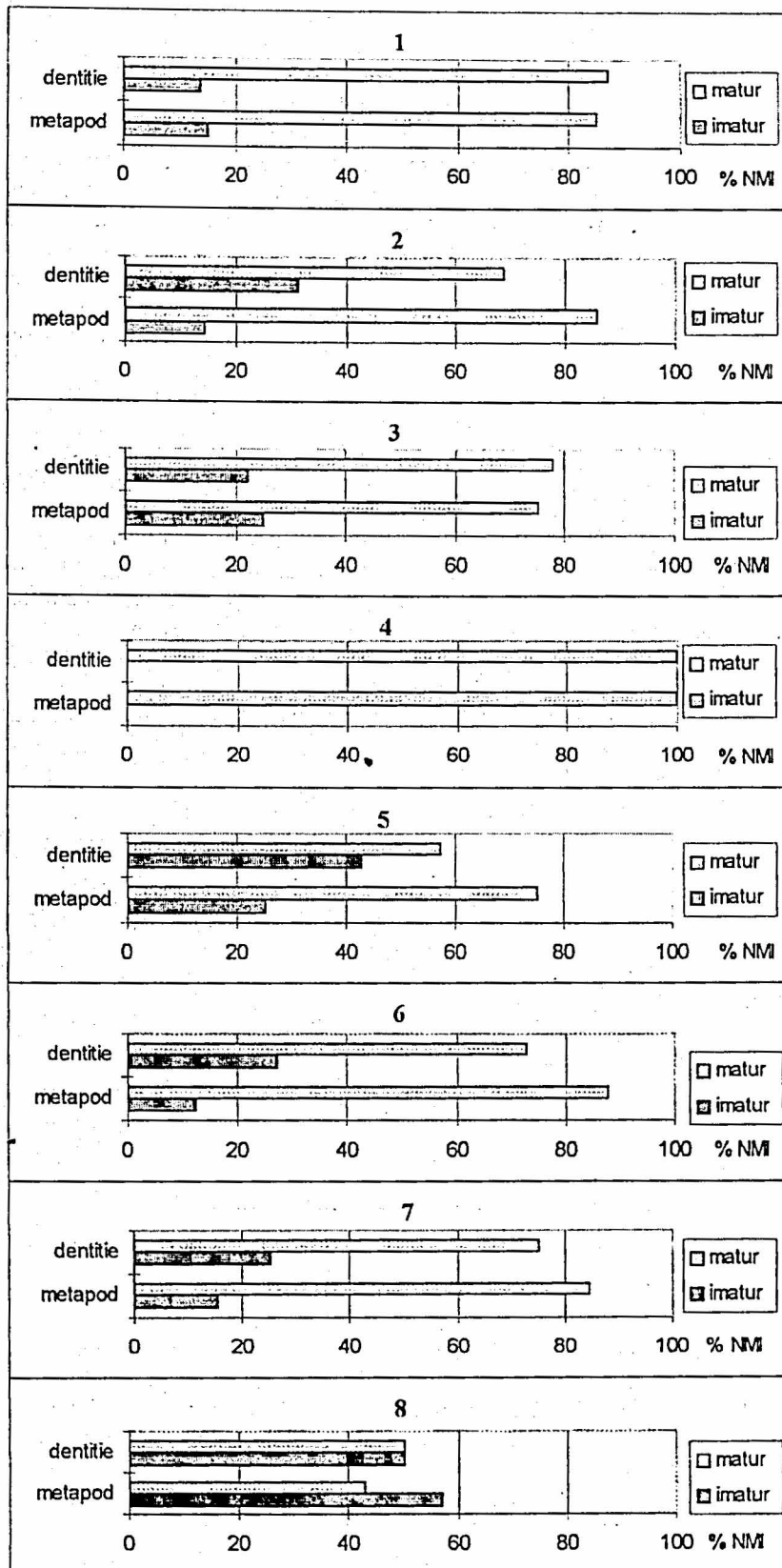

Fig. 1. Proporțiile imatur/matur stabilite pentru bovinele domestice, după schelet și dentiție, pentru: 1 – Baia, 2 – Siret, 3 – Tg. Trotuș, 4 – Brăila, 5 – Hârșova, 6 – Isaccea, 7 – Piuș Petrii, 8 – Oradea.

Pentru aceeași regiune, vârstele estimate după dentiție înregistrează în general aceleași ponderi. Raportul imaturi/maturi este și după dentiție în favoarea exemplarelor de peste doi ani și jumătate în toate cele trei așezări, existând chiar și o bună concordanță a rezultatelor celor două metode aplicate la Baia și Târgu Trotuș. Un ușor dezechilibru apare în eșantionul de la Siret (fig. 1/2), ponderea indivizilor sacrificați până la doi ani și jumătate, apreciată după dentiție, fiind mai mare cu circa 15 procente decât cea estimată după metapodii. În figura 2, în care sunt reprezentate comparativ curbele de abataj ale bovinelor domestice, apare un același tip de selecție pe categorii de vârstă aplicată în așezările moldovene, cele mai multe exemplare sacrificate având 4–6 ani. Animalele omorâte la vârste mai înaintate, peste 6 ani sunt rare, cu aproape aceeași frecvență pe care o au exemplarele imature. Categoria de 2,5–4 ani, era de asemenea cruțată, animalele de această vârstă fiind probabil pe deplin exploatate pentru produsele lor secundare (tracțiune, lapte, reproducere).

În Dobrogea selecția era îndreptată spre aceleași categorii de vârstă, ca și în Moldova. La Hârșova, ponderea animalelor sacrificate de tinere (până la 2 ani și jumătate) apare mai ridicată, atât în estimarea făcută după schelet, dar mai ales în cea conform dentiției (fig. 1/5). Rezultatele de la Isaccea (fig. 1/6) se apropie mai mult de cele din Moldova, mai cu seamă în cazul estimării făcute pe baza metapodiilor. Ușoara neconcordanță apărută între rezultatele celor două metode aplicate, în cazul fiecărei așezări dobrogene, trădează o oarecare neomogenitate a probelor, datorată efectivului mai mic al fiecărui eșantion studiat. Resturile exemplarelor sacrificate la vârste de aproximativ patru ani sau mai mult reprezintă, conform extremităților distale de radius, circa 40% la Hârșova și 80% la Isaccea. Pe de altă parte, potrivit extremităților proximale de radius, nu au fost identificați în Dobrogea indivizi care să fi avut la sacrificare sub un an, existând totuși un individ din această categorie de vârstă, estimat la Hârșova, pe baza dentiției. Urmărind curbele de abataj realizate după dentiție pentru așezărilor dunărene (fig. 2), se poate interpreta un interes mai scăzut de gestionare a bovinelor în scopul de obținere a produselor secundare, fiind preferate animalele tinere de până în 2 ani și jumătate la Hârșova sau cele de 2,5–4 ani la Isaccea, Piuă Petrii (fig. 1/7), adică cele ale căror sacrificare pentru consumul cărnii era justificată din punct de vedere calitativ, dar și mai rentabil cantitativ.

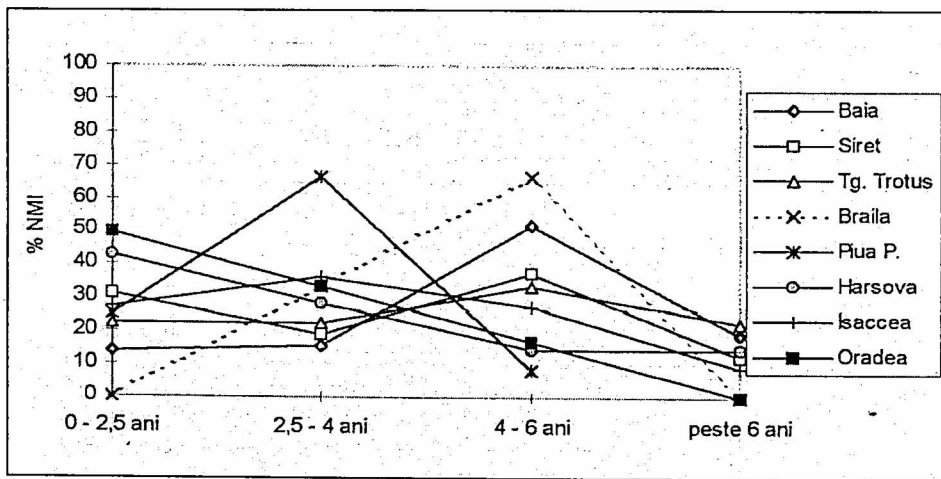

Fig. 2. Curbele de abataj pentru bovinele domestice, stabilite după dentiție.

Ponderea de 100% a indivizilor maturi identificați la Brăila, atât după metapodii, cât și după dentiție, trebuie interpretată cu rezervă, având în vedere mărimea redusă a respectivului eșantion arheozoologic (fig. 1/4). Ar exista totuși și un semn de vârstă tânără: un proces cornular mic și cu suprafața foarte poroasă.

În Cetatea Oradei, selecția bovinelor pentru consum era îndreptată spre animalele tinere, ponderea lor fiind de circa 50% după dentiție și ceva mai mult – 57,14% după metapodii (fig. 1/8). Dacă se ia în considerare același element anatomic, urmărit și în cazul celorlalte situri – radiusul, conform extremităților distale, doar 25% din ele provin de la exemplare de patru ani sau mai mult. Cât privește extremitatea proximală a radiusului, 20% de astfel de resturi au rămas de la animale de circa un an sau mai puțin.

Din totalul resturilor de bovine domestice determinate la Cefa, doar patru mai aveau cartilaje de creștere: un calcaneu, un atlas și două fragmente femurale. Toate au însă dimensiuni mari, apropiate oaselor mature, iar vârstele la care ele ar fi urmat să-și încheie creșterea, destul de înaintate: 3–3,5 ani în cazul calcaneului și femurului, chiar 4,5–5 ani în cazul vertebrelor. Prin urmare, exemplarele de la care au rămas aceste piese scheletice puteau să aibă în jur de doi ani și jumătate, chiar și mai mult.

Sus domesticus

Estimarea vârstelor de abataj la porcul domestic a fost realizată în principal pe seama dentiției (tabelul 4). Datele privind starea de epifizare a oaselor lungi sunt prea puține în fiecare eșantion, încât nu a fost posibilă o apreciere a vârstelor pe seama lor, comparabilă cu cea ce a avut la bază analiza dentiției. Această situație este datorată slabei rezistențe la factorii tafonomici a oaselor de exemplare tinere, în special câinii fiind răspunzători de distrugerea și dispersia oaselor.

Tabelul 4

Vârstele de sacrificare ale suinelor domestice în siturile medievale, conform stadiului de erupție și uzură dentară

Sit/Vârstă	0-13 luni		1-2 ani		2-3 ani		peste 3 ani		Total
	NMI	%	NMI	%	NMI	%	NMI	%	
Baia	3	15,78	7	36,84	7	36,84	2	10,52	19
Siret	6	20	5	16,66	9	30	10	33,33	30
Tg. Trotuș	3	42,85	1	14,28	2	28,57	1	14,28	7
Piua Petrii	1	12,5	4	50	3	37,5	0	0	8
Hârșova	4	44,44	2	22,22	2	22,22	1	11,11	9
Isaccea	3	25	4	33,33	3	25	2	16,66	12
Oradea	7	25,92	10	37,03	8	29,62	2	7,40	27
Cefa	2	40	2	40	1	20	0	0	5
Total	29	24,78	35	29,91	35	29,91	18	15,38	117

Sacrificarea porcului era orientată spre exemplarele de peste un an. Proporțiile animalelor omorâte înainte de 13 luni, mai reduse, oscilează între 12,5% la Piua Petrii și 44,44% la Hârșova (fig. 3). Selecția pentru tăiere a animalelor mature din punct biologic (care au început deja să se reproducă), varia de la o așezare la alta, după cum indică curbele de sacrificate realizate conform caracteristicilor dentiției, pentru fiecare așezare studiată (fig. 4). Astfel categoria de vârstă de 1-2 ani pare să fi fost preferată pentru sacrificare la Baia, Isaccea, Piua Petrii, Cetatea Oradiei, chiar și Cefa, iar sacrificarea mai târzie, la 2-3 ani, era practică în egală măsură la Baia, iar la Siret chiar mai mult. Animalele sacrificate la vârste de peste trei ani au o pondere în general redusă, ce variază între 7,4% în Cetatea Oradia și 16,16% la Isaccea. Excepția privind această categorie de vârstă o constituie situl de la Siret, unde au fost identificați circa 33,33% indivizi de peste trei ani.

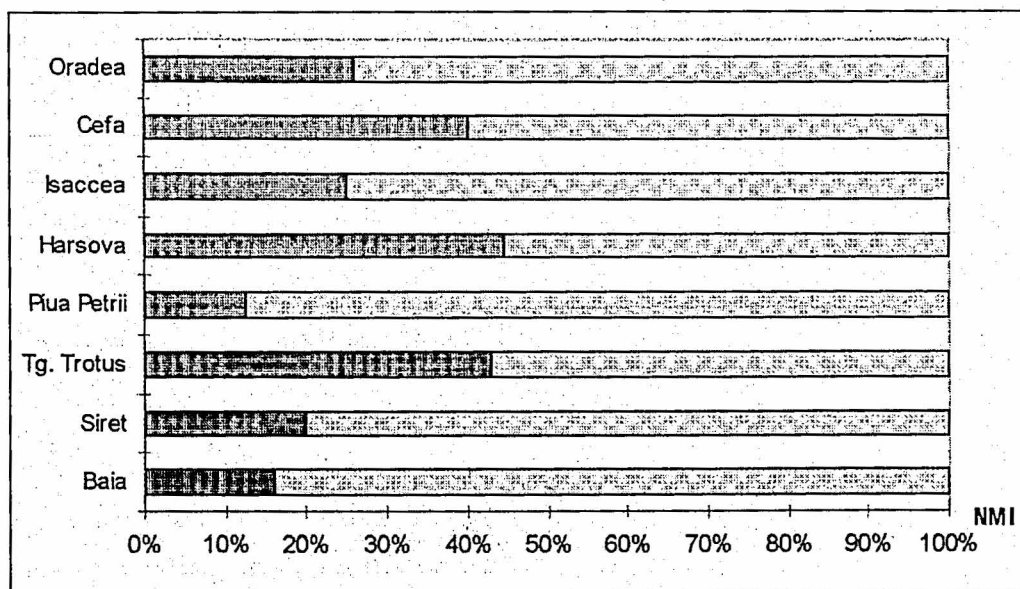

Fig. 3. Proporțiile imatur/matur, stabilite pentru porcul domestic.

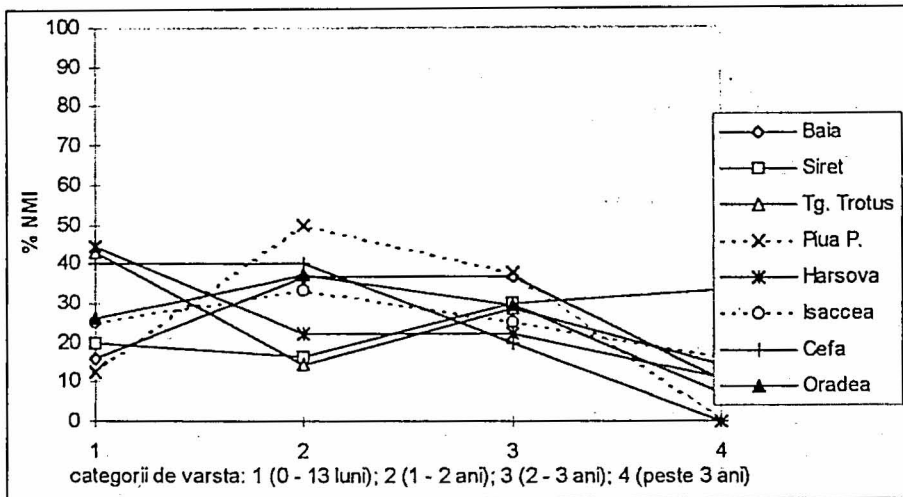

Fig. 4. Curbele de abataj pentru porcul domestic, stabilite după dentiție.

Ovis aries / Capra hircus

Ca și în cazul porcului domestic, estimarea vârstelor de sacrificare la ovicaprine s-a realizat în principal după dentiție (tabelul 5, fig. 6), evitând astfel o posibilă subevaluare a exemplarelor tinere pe baza scheletului, oasele lor fiind mai ușor distruse.

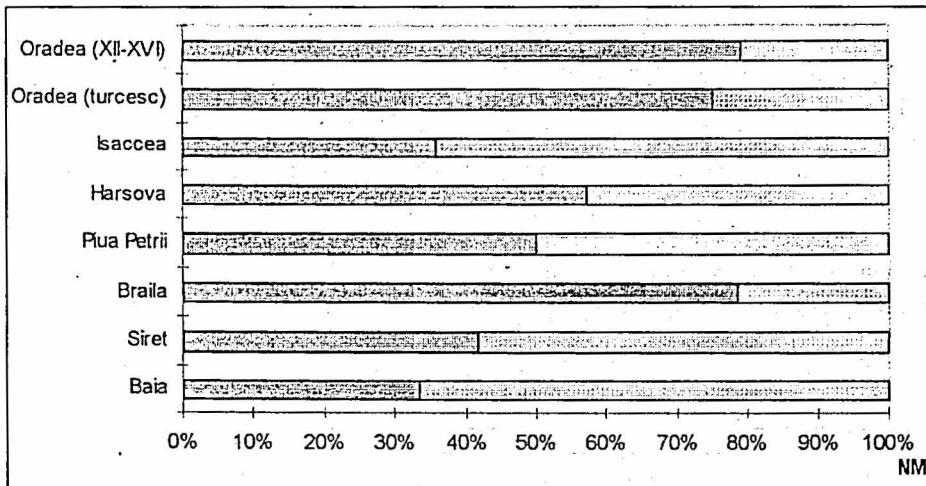

Fig. 5. Proporțiile imatur/matur la sacrificarea ovicaprinelor.

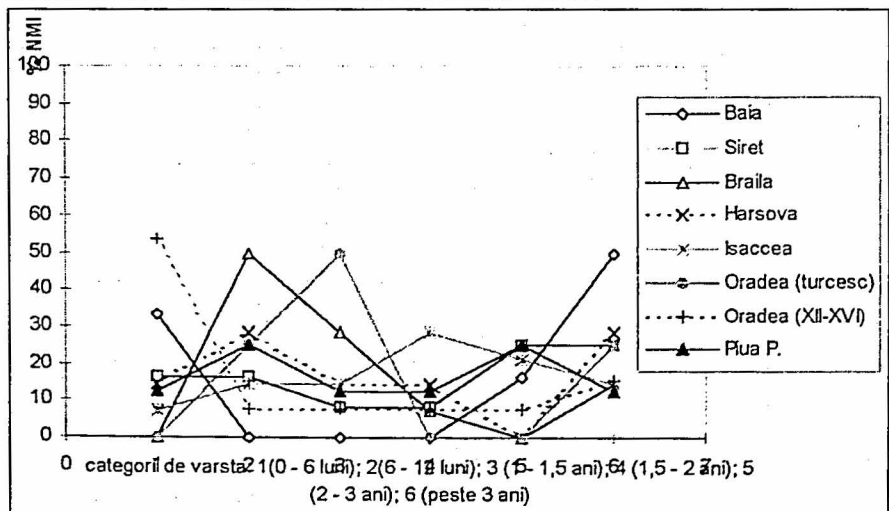

Fig. 6. Curbele de abataj pentru ovicaprine, după dentiție.

Tabelul 5

Vârstele de sacrificare ale ovicaprinelor în siturile medievale, conform stadiului de erupție și uzură dentară

	0-6 luni		6-12 luni		1-1,5 ani		1,5-2 ani		2-3 ani		> 3 ani		Total
	NMI	%	NMI	%	NMI	%	NMI	%	NMI	%	NMI	%	
Baia	2	33,33	0	0	0	0	0	0	1	16,66	3	50	6
Siret	2	16,66	2	16,66	1	8,33	1	8,33	3	25	3	25	12
Tg. Trotuș	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1
Brăila	0	0	7	50	4	28,57	1	7,14	0	0	2	14,28	14
Piua Petrii	1	12,5	2	25	1	12,5	1	12,5	2	25	1	12,5	8
Hârșova	1	4,28	2	28,57	1	14,28	1	4,28	0	0	2	8,57	7
Isaccea	1	7,14	2	4,28	2	4,28	4	8,57	3	21,42	2	4,28	14
Oradea(XII-XVI)	7	53,84	1	7,69	1	7,69	1	7,69	1	7,69	2	5,38	13
Oradea (turcesc)	0	0	1	25	2	50	0	0	0	0	1	25	4
Total	14	7,72	17	1,51	12	15,18	9	11,39	10	12,65	17	1,51	79

În așezările medievale studiate, cel puțin o treime dintre ovicaprine (33,33% la Baia și 35,7% la Isaccea) erau sacrificate înainte de vârsta de 1,5 ani, adică imature din punct de vedere biologic (fig. 5). Procente foarte mari pentru această categorie de vârstă sunt înregistrate la Brăila (78,5%) și Oradea (circa 72%), iar valori intermediare la Siret (41,66%), Piua Petrii (50%) și Hârșova (57,14%).

Selecția animalelor tinere pare că se realiza în mod diferit (fig. 6). Miei de până în șase luni erau sacrificați cu precădere la Oradea – Cetate (secolele XI–XVI), Baia și în mai mică măsură la Siret, Hârșova, Isaccea. În siturile de ocupație turcească (Oradea – Cetate și Brăila) această categorie de vârstă este absentă, fiind în schimb bine reprezentați indivizii tineri de circa 6–18 luni.

Animalele adulte erau păstrate în toate așezările analizate, ponderea celor sacrificate la vârste de peste trei ani fiind mai mare la Baia (50%).

Datele privind vârsta de abataj a ovicaprinelor de la Cefa sunt foarte reduse, însă după aspectul general al oaselor și câteva capete epifizate de oase lungi, se poate aprecia că, în general, sacrificările s-au făcut la maturitate.

Equus caballus

Referitor la așezările medievale studiate, pentru care există indicii certe ale consumului cărnii de cal, se pune și problema unei eventuale selecții a respectivelor animalelor în funcție de vârstă. În fiecare din aceste situri predomină resturile de cai maturi. Astfel la Baia, din cele 48 de resturi atribuite calului, doar două indică vârste mai mici: un coxal cu centrele nesudate (până într-un an), și un dinte canin definitiv inferior neajuns la nivel (circa 4 ani). Un singur rest de la Târgu Trotuș, din totalul de șase, indică o vârstă scheletică imatură, de mai puțin de trei ani și jumătate: un fragment distal neepifizat de radius. Resturile de cal de la Isaccea, par să provină toate de la animale mature, iar la Cefa, din cele 15 piese, doar un singur fragment distal de radius avea încă cartilaj de creștere, dar pe cale de osificare, ceea ce indică o vârstă de aproximativ 4 ani. Un exemplar cu vârstă de până în 9 luni este reprezentat în eșantionul de la Piua Petrii de către un fragment mandibular cu premolarii de lapte și M_1 în curs de creștere, precum și de o falangă II neepifizată proximal. Alți doi cai de la Piua Petrii ar fi fost adulți.

2. Selecția animalelor în funcție de sex

Aprecierea sexelor pentru animalele de la care provin resturile unui eșantion arheozoologic constituie o etapă complementară estimării vârstelor în vederea descifrării unei strategii de exploatare aplicată în respectiva așezare.

2.1. Păsări domestice

Date privind sexul exemplarelor sacrificate în așezările medievale s-au putut obține doar pentru găină (*Gallus domesticus*), care de altfel reprezenta se pare specia cea mai importantă printre păsările de curte. Prezența pintenului pe tarsometatarsul de cocoș a asigurat o distincție sigură între sexe. Raportul dintre sexe pare să fie în favoarea femelelor, având valoarea de 1/2 în cazul estimării numărului minim de indivizi (NMI)

sau chiar mai mare, de aproape 1/3, când este apreciat după numărul de resturi (NR) (tabelul 6). Nu au fost identificate cazuri de dezvoltare anormală a pintenului, ceea ce ar fi dovedit practicarea castrării pentru obținerea de claponi.

Tabelul 6

Raportul dintre sexe, pentru *Gallus domesticus*

	Femele		Masculi		Total	
	NR	NMI	NR	NMI	NR	NMI
Baia	3	2	2	2	5	4
Siret	4	3	1	1	5	4
Hârșova	7	5	2	2	9	7
Oradea	6	4	2	2	8	6
Total	20	14	7	7	27	21

2.2. Mamifere domestice

Bos taurus

Studiul osteometric făcut pe metapodalele întregi, rămase de la animalele adulte, indică în cadrul eșantioanelor mari (Baia, Siret, chiar și Piuă Petrii, Târgu Trotuș) predominanța femelelor (fig. 7). Aceeași dominanță a femelelor apare și din dispersia dimensională a proceselor cornulare de la Siret sau chiar de la Târgu Trotuș, deși cea din urmă ar ilustra în mod indirect o selecție pe sexe a bovinelor la sacrificare. Depozitul de procese cornulare de la Târgu Trotuș este o acumulare izolată). Masculii apar sporadic, cu câte un exemplar la Brăila, Isaccea și Hârșova sau cu doi indivizi la Baia. Castrații au de asemenea o frecvență scăzută, fiind identificați doar la Baia, Isaccea (câte două exemplare) și Brăila (un exemplar). Prin urmare sex-ratio pentru bovinele adulte apare dezechilibrat în favoarea femelelor, masculii fiind probabil selectați pentru sacrificare la vârste mici, de până în doi ani și jumătate.

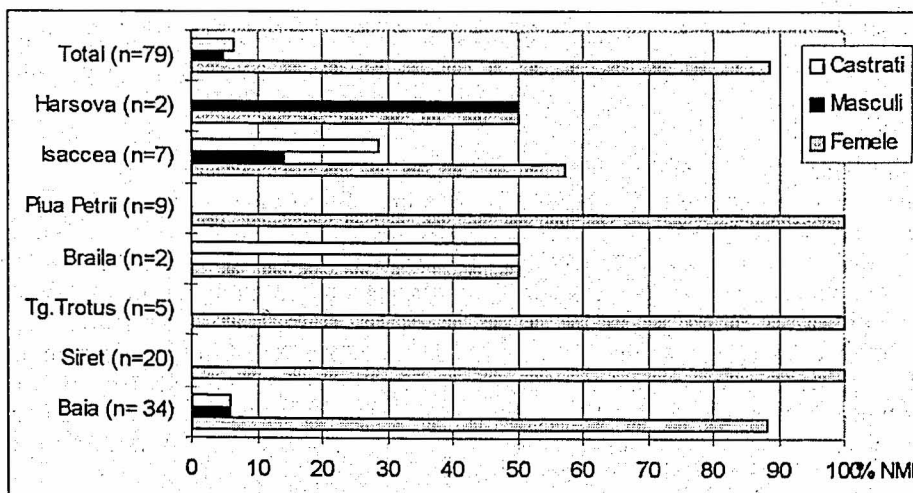

Fig. 7. Proportțiile sexelor (stabilite după metapodale) la bovinele domestice.

Sus domesticus

Pentru determinarea sexului la porcul domestic sunt puține date, mai ales că o mare parte din resturile identificate aparțin exemplarelor tinere. Ca și pentru ruda sa sălbatică, mistrețul, a fost utilizat drept criteriu morfologia caninilor.

Raportul sexelor printre animalele mature apare aproape echilibrat în așezările studiate (tabelul 7). Aceasta ar însemna că atât în rândul animalelor tinere cât și a celor rămase de tăiat la maturitate, nu se realizează o selecție strictă a sexelor. O oarecare disproporționalitate între sexe s-ar părea că există la Baia, însă în acest caz ar putea fi distorsiune posibil generată de o selecție a caninilor de masculi în vederea realizării unor produse artisanale.

Tabelul 7

Raportul dintre sexe la abatajul porcului domestic, în așezările medievale

	Femele (NMI)	Masculi (NMI)	Total
Baia	2	6	8
Siret	9	5	14
Tg. Trotuș	1	0	1
Isaccea	1	2	3
Hârșova	6	4	10
Oradea	4	3	7
Total	23	20	43

Ovicaprine

Conform dimorfismului sexual la nivelul masivității corporale a speciei *Ovis aries*, dimensiunile oaselor relevă predominanța femelelor printre animalele mature. Prezența câtorva oase de dimensiuni mai mari decât a celorlalte majoritare trădează prezența izolată a masculilor. La Siret a fost atribuit unui mascul un fragment proximal de radius, a cărui lățime de 45 mm depășește cu mult media celorlalte de 33,75 mm, iar la Isaccea un omoplat mai masiv ar aparține tot unui berbec. Estimarea în eșantioanele arheozoologice din siturile de origine turcească a unor talii la greabăn crescute, de 721,16 și 711,48 mm, ar putea fi dovada chiar a existenței unor exemplare de masculi castrați (batali). Procesele cornulare de mascul sunt și ele rare, fiind identificate doar la Brăila, Siret și Isaccea. Nici numărul coarnelor mai mici, atribuite oilor nu este cu mult mai mare, însă, dacă se are în vedere și posibilitatea existenței formelor acornute, atunci se poate crede că, într-adevăr, femelele erau mai numeroase ca exemplare mature.

Procesele cornulare procesele de la masculi de *Capra hircus* sunt și ele rare, identificate în număr de două doar la Baia, restul fiind atribuite femelelor: trei la Baia, patru la Brăila, câte unul la Târgu Trotuș și Isaccea.

3. Caracteristici generale ale sistemului de gospodărire a șeptelului în așezările medievale de pe teritoriul României

Regulile aplicate pentru gospodărirea șeptelului în așezările medievale studiate, variaau de la o specie la alta, după cum era interesul pentru obținerea produselor primare sau secundare. Produsele primare sunt acelea pentru care animalele trebuie sacrificate, iar cele secundare, precum laptele, lâna, forța de tracțiune, progenitura, sunt obținute repetat în cursul vieții animalelor⁴.

Gospodărirea rumegătoarelor pare să fi fost orientată în principal spre obținerea de produse secundare. Existând teoretic un *sex-ratio* la naștere de 1:1, este clar că se practica o selecție a sexelor la vârste mici ale animalelor, atât în cazul bovinelor cât și al ovicaprinelor. Astfel se explică rezultatele referitoare la raportul dintre sexe, prezentate anterior. În cazul bovinelor, femelele erau păstrate până la maturitate pentru reproducere, lapte, chiar și tracțiune, ele urmând a fi sacrificate ca adulte, atunci când potențialul productiv și reproductiv începea să descrească (după șase ani). Erau probabil și excepții, când exemplare sterile sau tarate trebuiau sacrificate pentru consum mai devreme.

Masculii aveau, se pare, diferite destinații. În mică parte erau păstrați pentru reproducere, fiind de fapt cei identificați ca maturi în eșantioanele arheozoologice. Alții erau castrați pentru a fi utilizați în activitățile gospodărești. După rezultatele arheozoologice, numărul bolilor era destul de mic în fiecare așezare medievală, ceea ce ar însemna că femele suplineau în mare măsură rolul lor la tracțiune. Exemplarele de masculi rămase erau sacrificate pentru consum fie la vârste mai mici (până într-un an), fie spre atingerea maturității, când rata creșterii se reducea semnificativ. O bună gospodărire a bovinelor, făcută cu scopul principal de menținere a unui efectiv constant sau chiar în creștere, a fost surprins în așezările din nordul Moldovei: Baia și Siret. Aici sistemul de exploatare permitea pe de o parte asigurarea unui aport de carne important prin sacrificarea unor animale, dar și a produselor secundare, prin păstrarea altora în funcție de randamentul lor, fără a diminua capacitatea reproductivă a turmelor. Mai puțin evidentă, din punct de vedere arheozoologic, apare această grijă în așezările din sud-estul țării (Hârșova, chiar și Isaccea, Piu Petrii sau Brăila), în care ponderea sacrificărilor la vârste tinere este mai mare. La Hârșova, așezare militară, este de presupus că, din efectivul de

⁴ M. Udrescu, L. Bejenaru, C. Hrișcu, *op. cit.*

bovine crescut în zonă, erau selectate separat vitele ce urmau să fie sacrificate în cetate, fiind alese exemplare tinere, dar în același timp și suficient de mari (având în jur de doi ani și jumătate). La fel se întâmpla probabil și în Cetatea Oradiei, rezultatele de aici confirmând și mai clar acest lucru, prin ponderea mare obținută a exemplarelor tinere sacrificate.

Gospodărirea ovicaprinelor se realiza în general după aceleași reguli, descrise în cazul bovinelor. Aceeași selecție pare să fi fost aplicată, de vreme ce, printre exemplarele adulte identificate în eșantioanele arheozoologice, femelele sunt predominante. Castrarea la ovine se pare că nu era o practică curentă, prezența batalilor fiind presupusă doar în situările de origine turcă.

De asemenea, creșterea găinilor s-ar apropia de acest model de exploatare pentru obținere, aproape în egală măsură, atât a produselor secundare cât și primare, având în vedere predominanța femelelor în efectivul de mături sacrificați.

În cazul porcului domestic, proporțiile importante de animale tinere sacrificate, indică tipul de exploatare aplicat acestei specii, aproape exclusiv pentru carne. Grijă pentru asigurarea capacității reproductive a efectivului ar explica menținerea unor animale, în special vieri, până la vârste de peste trei ani, iar ponderea crescută a animalelor sacrificate la circa doi ani poate fi pusă pe seama interesului de a obține o cantitate maximă de carne. Raportul aproape egal între femele și masculi, stabilit pentru animalele adulte, indică lipsa unei selecții pe sexe a exemplarelor sacrificate de tinere.

După urmele de tranșare, consumarea cărnii de cal este certă pentru unele așezările medievale (Baia, Târgu Trotuș, Isaccea, Piuța Petrii), dar vârsta înaintată la care a survenit sacrificarea celor mai multe exemplare îndreptățește ideea că scopul principal al creșterii cailor nu era producția de carne, ci folosirea pentru harnașament, după cum de altfel se întâmpla și în alte așezări medievale mai târzii ale Europei occidentale⁵. Astfel, este de presupus că doar în momente de criză alimentară se putea sacrifica un animal destul de costisitor de întreținut, ori mai degrabă exemplarele accidentate puteau fi consumate. Deși nu există date privind sexul exemplarelor sacrificate, este de presupus, și în sensul celor afirmate mai sus, că nu se făcea o selecție pe acest criteriu.

STRATÉGIE POUR L'EXPLOITATION DES D'ANIMAUX DOMESTIQUES DANS LES ÉTABLISSEMENTS MÉDIÉVAUX DE ROUMANIE: DONNÉES ARCHÉOZOOLOGIQUES CONCERNANT LA SÉLECTION PAR ÂGE ET SEXE

RÉSUMÉ

Utilisant les données archéozoologiques concernant l'âge et le sex des animaux, le présent article essaye de décrire la stratégie d'exploitation appliquée dans certains établissements médiévaux de Roumanie.

Les normes appliquées pour l'administration du cheptel variaient d'une espèce à l'autre, selon qu'il existait un intérêt pour les produits primaires ou pour les produits secondaires. Dans le cas des bovines, les femelles étaient maintenues jusqu'à maturité pour reproduction, lait et même pour traction, étant sacrifiées comme adultes, quand leur potentiel productif et reproductif était en diminution. Il semble que les mâles avaient diverses destinations. En petite part, ils étaient maintenus pour la reproduction du troupeau (ces sont les exemplaires identifiés comme adultes dans les échantillons archéozoologiques). D'autres mâles (en petit nombre) étaient châtrés afin d'être utilisés dans les activités de ménage. Les exemplaires mâles en surplus étaient sacrifiés jusqu'à leur maturité. Une bonne administration des bovines, ayant le principal but de maintenir l'effectif constant ou même en augmentation, est surpris dans les établissements du nord de Moldavie: Baia et Siret.

L'administration des ovicaprines avait des normes semblables, les femelles adultes étant prédominantes dans les échantillons archéozoologiques; la présence des béliers châtrés est présumée seulement parmi les restes d'origine turque.

Le porc était élevé pour la viande, la majorité des sacrifices étant faite jusqu'à l'âge de 2 ans, sans une sélection par sexe.

L'élevage du cheval se faisait principalement pour harnachement et sa viande était consommée probablement par conséquence des accidents ou dans des moments de crises alimentaires.

⁵ W. Prummel, *Draught horses and other animals at late-medieval Sheemda*, în *Palaeohistoria*, 1990, 32, Rotterdam, p. 299-314.

LÉGENDE DES TABLEAUX ET DES FIGURES

- Tab. 1. Repartition des restes de *Gallus domesticus* par catégories d'âge.
 Tab. 2. Proportions des metapodales de *Bos taurus* inépiphysé à l'extrémité distale.
 Tab. 3. Âges d'abattage (conformément au stade d'usure dentaire) pour *Bos taurus*.
 Tab. 4. Âges d'abattage (conformément au stade d'usure dentaire) pour *Sus domesticus*.
 Tab. 5. Âges d'abattage (conformément au stade d'usure dentaire) pour *Ovis/Capra*.
 Tab. 6. Rapport des sexes pour *Gallus domesticus*.
 Tab. 7. Rapport des sexes pour *Sus domesticus*.
 Fig. 1. Proportions jeune/adulte établies selon squelette et dentition, pour *Bos taurus* de: 1 – Baia, 2 – Siret, 3 – Tg. Troțuș, 4 – Brăila, 5 – Hârșova, 6 – Isaccea, 7 – Piuș Petrii, 8 – Oradea.
 Fig. 2. Courbes d'abattage pour *Bos taurus*, établies selon dentition.
 Fig. 3. Proportions jeune/adulte établies pour *Sus domesticus*.
 Fig. 4. Courbes d'abattage pour *Sus domesticus*, établies selon dentition.
 Fig. 5. Proportions jeune/adulte établies pour *Ovis/Capra*.
 Fig. 6. Courbes d'abattage pour *Ovis/Capra*, établies selon dentition.
 Fig. 7. Proportions des sexes (établies selon métapodales) pour *Bos taurus*.